

ГАРСІЯ ДЕ ХЕСУС М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПАРАНТЕЗИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВИХ ЕСЕ УМБЕРТО ЕКО

В статті йдеться про вставні слова й речення та вставлені синтаксичні конструкції в текстах наукових есе У. Еко, які слугують одним із засобів вираження авторської модальності як складової авторської мовленнєвої індивідуальності. Синтаксичні засоби вираження об'єктивної і суб'єктивної модальності вивчаються зокрема в межах експресивного синтаксису. На прикладі парантезу досліджується також зв'язок його пунктуаційного оформлення з інтенцією автора.

Ключові слова: авторська модальність, експресивний синтаксис, парантез, експресивність наукового тексту.

В статье речь идет о вводных словах и предложениях и вставных синтаксических конструкциях в текстах научных эссе У. Эко, которые служат одним из средств выражения авторской модальности как составной авторской языковой индивидуальности. Синтаксические средства выражения объективной и субъективной модальности изучаются в частности в рамках экспрессивного синтаксиса. На примере парантеза исследуется также связь его пунктуационного оформления с авторской интенцией.

Ключевые слова: авторская модальность, экспрессивный синтаксис, парантез, экспрессивность научного текста.

The article analyzes expletives and syntactic constructions in scientific essays by U. Eco, which serve as one of the means to express his own modality in the form of his language singularity. Syntactic means of expressing subjective and objective modality are studied in the frame of expressive syntax. The article studies relation of punctuation structure with author's intention on the basis of parenthesis.

Key words: author's modality, expressive syntax, parenthesis, expressiveness of scientific text.

Актуальність лінгвістичного дослідження наукових есе зумовлена постійно зростаючим інтересом сучасних науковців до вивчення текстових структур, до мовної особистості як суб'єкта мовленнєвої діяльності, до різних мовних засобів, зокрема синтаксичних, посилення взаємодії автора і читача. Вибір тематики також спричинено зростаючим інтересом сучасних вітчизняних дослідників до вивчення лінгвістичних характеристик наукового дискурсу (Ільченко О. М., Зелінська Н. В., Гніздечко О. М.). Проблема авторської індивідуальності достатньо актуальна для наукового тексту, особливо для науково-гуманітарного.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі парантез для створення авторської модальності.

Предметом дослідження стали вставні слова й речення та вставлені синтаксичні конструкції в наукових есе У.Еко.

Об'єкт дослідження становить експресивний потенціал парантез у науковому тексті.

Матеріалом для дослідження слугували фрагменти наукових есе У. Еко, відібрані з п'яти наукових збірок автора.

Наукова новизна полягає в тому, що наукові есе У. Еко до сьогодні не ставали об'єктом лінгвістичного дослідження у межах виявлення авторської модальності як складової авторської мовленнєвої індивідуальності.

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується широким розгалуженням напрямів синтаксису. О. О. Селіванова наводить таке розмежування: структурно-статичний, семантичний або функціонально-семантичний, генеративний, комунікативний, стилістичний, синтаксис тексту, когнітивний синтаксис [1:454–456]. Дослідження парантез має значне відношення до комунікативного синтаксису як такого, що спрямований на динамічний бік мовленнєвих одиниць, на встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності й перформативності, ролі порядку слів й інтонації у формуванні змісту окремих висловлень і цілого тексту. Комунікативний синтаксис оперує поняттями диктумної інформації та модально-комунікативної, яка проектується на роль суб'єктивно-прагматичних чинників, пов'язаних з особою конкретного мовця. Останні реалізуються в різного роду синтаксичних конструкціях і забезпечують як інформаційний так і експресивний зміст повідомлення. Виокремлення в повідомленні двох логічних блоків: об'єктивної константи повідомлення (диктуму) і її суб'єктивної змінної (модусу) як вияву волі й почуттів мовця бере початок ще з концепції Ш. Баллі. Проблема визначення поняття модальності в сучасній лінгвістиці пояснюється складністю її структури і різноманітністю мовних засобів її вираження, які охоплюють всі мовні рівні: фонетичний, морфологічний, лексичний, лексико-синтаксичний і синтаксичний. Існує багато підходів до тлумачення модальності в мові, проте більшість лінгвістів визначають її як функціонально-семантичну категорію і розподіляють на об'єктивну і суб'єктивну модальність. Суб'єктивна модальність виражається, зокрема, вставними словами, частками, порядком слів, синтаксичними конструкціями тощо. Як зазначається в Лінгвістичній

енциклопедії Селівнової О. О., до модальності залучають також спосіб авторської оцінки й емотивності інформації, що передається. Для нашого дослідження керуватимемось визначенням модальності, наведеним у вищезазначеній енциклопедії, а саме: модальність – категорія мови й мовлення, що виражає реальні / ірреальні відношення висловлення до дійсності, цільову настанову мовця або суб'єктивну кваліфікацію ним повідомлення [2:462].

Охріменко В. І. у своєму дослідженні смислових структур модальних одиниць пропонує комплексну класифікацію модальних значень. Вона розробила системи модальних значень у межах чотирьох когнітивно-семантичних полів (КСП), на які ми надалі спиратимемося: 1) КСП достовірності, в якому модальні одиниці фіксують співвіднесення з дійсністю (*infatti, in realtà, davvero, certo, naturalmente, effettivamente* та ін.); 2) КСП імовірності, де модальні одиниці вказують за семантикою на уявлення про дійсність (*forse, magari, probabilmente, senza dubbio, poco probabile* та ін.); 3) КСП можливості, в межах якого модальні одиниці акцентують увагу на онтологічному статусі дії в аспекті віртуальності (*almeno, non poter far a meno di, aver diritto di* та ін.); 4) КСП необхідності, де модальні одиниці акцентують увагу на онтологічному статусі дії в аспекті детермінованості (*aver bisogno di, occorrere, avere da, volerci, essere disposto a* та ін.) [3 : 71-336].

Категорія модальності тісно пов'язана із експресивністю. Синтаксисти пов'язують експресивність із прагматичним впливом висловлення на адресата, що зумовлює специфіку оформлення думки. Загалом експресивний синтаксис розглядає експресивні функції парцеляції, сегментації, вставних конструкцій, побудови складних речень, еліпсиса, антиеліпсиса, усічення тощо [1:455].

Усі перелічені явища становлять неабиякий інтерес у межах дослідження різних засобів вираження авторської модальності, індивідуальності. Для наукового тексту наявність засобів вираження емоційності не становить його стильову ознаку, скоріше вирізняє його з-поміж інших наукових текстів. Емотивність наукового тексту свідчить про особливе сприйняття об'єкту автором тексту, оцінні конотації також виражають особисте відношення автора до предмету обговорення. В такому випадку саме мовне оформлення думки є втіленням авторської мовленнєвої індивідуальності. Особливим завданням експресивних засобів у наукових текстах є створення

глибокої переконливості через їх контраст із загальним тоном наукового викладення [4:222]. Досліджуючи прояви аргументації в різних дискурсивних жанрах професор Белова А. Д. відмічає найменшу експресивність академічного дискурсу порівняно із іншими і зауважує, що емоції в ньому підлягають інтелектуалізації та є вираженими лише в модусній частині висловлювання, зокрема в парантезах [5:232]. Підтвердження цьому знаходимо також у Валгіної Н. С.: “Ціль експресії в науці полягає в доказовості (так звана інтелектуальна експресивність). Це досягається, наприклад, підсилювальними та обмежувальними частками, вставними модальними словами, які актуалізують хід міркувань” [4:202].

До парантез традиційно відносять вставні та вставлені слова та синтаксичні конструкції. Вставні слова та речення розуміємо як синтаксичний розряд слів та речень, що граматично не пов’язані із основними членами речення і виражають модальні, оцінно-кваліфікативні й експресивні відношення мовця до висловлення, вказують на джерело повідомлення, спосіб оформлення думки, апелюють до співрозмовника тощо. Вставні слова іноді співвідносять із модальними словами як частиною мови [2:74]. Шемякіна Н. В. вбачає у вставних реченнях модусну категорію, яка одночасно виконує метатекстову функцію, посилюючи вплив на читача. Прагматична настанова автора в таких реченнях полягає в мотивованому впливі на читача, й забезпечення обов’язкової реакції читача на викладені факти. [6:195]. За визначенням Селіванової О. О., вставлені конструкції також граматично не пов’язані з основною предикативною одиницею словосполучення чи становлять допоміжну предикативну одиницю, вони вносять додаткове повідомлення, побіжне зауваження, уточнення, пояснення і не передають оцінно-емоційної інформації [2:74]. Тож вставні речення суб’єктивної та об’єктивної модальності виконують *впливову* ф-цію, вставлені речення вносять *додаткову* необхідну для читача інформацію, суб’єктивна модальність для них факультативною [6:199]. Пунктуаційно парантези виділяються, як правило, комами, дужками, тире.

Відкриваючи будь-яку наукову збірку есе У. Еко неможливо не помітити щільну насиченість тексту вставними і вставленими конструкціями, парантезами, пунктуаційно оформленими дужками та тире. Якщо для тексту наукової документації або тексту суто технічного спрямування характерні номінативні конструкції,

лаконічність будови із спрощеними синтаксичними зв'язками, то для наукових есе гуманітарія У. Еко, звернених до масового читача, є типовою активізація мовних засобів для досягнення простоти і виразності. Адже науковцеві властиве бажання впливати на адресата, переконати його, змусити розмірковувати.

Quanto all'ultimo verso, sia Chouraqui che De Luca scelgono una sintassi contorta (che non è né italiana né francese) proprio e ancora una volta, per suggerire il profumo dello stile originario [9:185].

Тут бачимо дві парантези, пунктуаційно оформлених комами та дужками: в першій вставній конструкції міститься відсилання до попереднього повідомлення, у другій оформленій дужками вставленій конструкції – уточнення.

Se non fosse che dei francofoni mi hanno assicurato che si sente che il francese di quei personaggi (forse per colpa dello stesso Tolstoj) è un francese chiaramente parlato da stranieri [9:169].

У наведеному прикладі бачимо вставне речення, яке містить модальний прислівник із модальним значенням епістемічної можливості, що відноситься до когнітивно-семантичного поля імовірності (за Охріменко В. І.).

Александрова О. В. говорить про “парантетичні внесення” як про слова чи синтаксичні конструкції, які порушують лінійні синтаксичні зв'язки речення. Таким чином своїм змістом вони перемикають увагу адресата і дозволяють узагальнити, зробити висновок, встановити тотожність тощо по відношенню до змісту, що сприймається на даний момент [7:30].

Александрова О. В. поділяє внесення з точки зору загального змісту на три категорії:

1) Відсилання – це слова і синтаксичні конструкції, які вживаються для посилення на якийсь факт, джерело, на попереднє висловлення автора тощо: *così, secondo me, come abbiamo visto, quanto a, come ha detto* тощо.

La vulgata, certamente influenzata dalla precedente versione greca dei Settanta, tiene conto che i lettori del suo tempo sapevano che Ekklisia significa Assemblea [9:184].

У наведеному прикладі має місце речення-відсилання, яке також містить модальний прислівник з суб'єктивно-оцінним модальним значенням впевненості (КСП достовірності) – *certamente* – що свідчить про переконаність автора, констатацію ним істинності, і має

регулюючу функцію на відношення читача до наведеного висловлювання.

У наукових есе У. Еко зіштовхуємося навіть із подвійним відсиланням (одне всередині другого):

Queste caratteristiche sono la metanarratività, il dialogismo (nel senso bachtiniano per cui, come dicevo nelle Postille, i testi si parlano tra loro), il double coding e l'ironia intertestuale [10:227].

2) Екземпліфікації включають слова і синтаксичні конструкції, за допомогою яких вводяться приклади, пояснення, уточнення тощо: *per esempio, così, quindi* та ін.

Per esempio, esso passa ben presto a designare generi letterari ampiamente codificati (stile sublime, medio, tenue; stile attico, asiatico o rodio; stile tragico, elegiaco o comico) [10:166].

3) Деліберативності відрізняються найбільшою експресивністю. Деліберативні внесення часто виражають оцінку ступеня вірогідності до повідомлення, сумніву, задоволеності, радості, здивування, іронії, обурення тощо:

La sola soluzione sarebbe quella di porre due volte (almeno) la stessa differenza sotto due generi diversi [11:20].

La mangiatoia di Betlemme è vuota, oppure occupata – che so – da un oggetto enigmatico, un pugnale ... [10:166].

Лінгвіст також акцентує, що парантези, завдяки своїй відокремленості зумовлюють певну компресію інформації, оскільки це дозволяє через відносно невелике висловлення представити кілька ліній оповідання [7:42].

Алісова Т. Б. говорить про вставні слова комунікативно-модального значення і поділяє їх на звернення та власне-вставні слова. У функції власне вставних слів виступають, по-перше, формули, що вказують на той факт, що мовець викладає чужі слова (за класифікацією Александрової О. В. вони відносяться до категорії відсилання): *secondo lui, a dir suo*, по-друге, кліше, які підкреслюють мовленнєву діяльність самого мовця (за Александровою О. В. – категорія деліберативності): *per così dire, francamente, diciamo così*. Дослідниця також відносить до слів, що займають вставну позицію і виступають у функції діалогічної модальності (стимулу, реакції) по відношенню до адресата, звернення, “риторичний імператив”: *pensa, dimmi, senti* [8:220–221].

Дуже часто за допомогою імперативу першої особи множини, У.Еко діалогізує із читачем, запрошує його до своїх міркувань, наче наближується до читача, стаючи з ним на один щабель, спонукає прийняти власну позицію, переводить його із стану пасивного спостерігача в учасника дослідження:

Confessiamo che se la dicotomia, la lotta si stabilisse tra il valore della vitalità e quello della bellezza, il problema potrebbe lasciarci indifferenti: (...) [12:176].

Досліджуючи індивідуальні авторські прояви У.Еко, варто між іншим, звернути увагу на засоби пунктуаційного оформлення парантез, яким він надає перевагу. Адже, стверджує Александрова О. В., “розділові знаки допомагають людині, що творчо сприймає мову і вміє творчо її використовувати, враховуючи особливості синтаксично-сміслового членування, не лише виражати взаємозв’язок синтаксичних відношень, але й передавати відтінки думки та почуттів” [7:83]. Дослідниця також говорить про сучасну тенденцію поділяти пунктуацію на “посилену” та “послаблену”. Щодо виокремлення на письмі парантез, “сильними” знаками вважаються дужки і тире, відповідно коми – “слабкий” засіб виділення. Хоча значимість виділення дужками для коротких парантез і довгих синтаксичних структур суттєво відрізняється. Якщо довгі парантетичні внесення, узяті в дужки, мають важливе текстоутворююче значення і їм властива яскраво виражена модальність і експресивна забарвленість, то зміст виділених дужками одно-двослівних парантез втрачає свою інформативну і експресивну вагомість (яку б вони мали при оформленні комами або тире) [7:83–88].

Для порівняння:

Ci rende paghi della nostra prospettiva del momento e ci rende smarriti, e incuriositi, al sospetto che si possa immaginare a un tempo la totalità delle prospettive (il che di fatto è praticamente impossibile) [12:156].

Che questo aspetto possa sfuggire a Maistre lo si spiega solo con l'esigenza, religiosa e non linguistica, che egli ha di convincere (quasi pedagogicamente) che il linguaggio dica originariamente la Verità. [11:406].

У цьому реченні парантез, оформлений комами, видається більш релевантним по відношенню до всього повідомлення, ніж той, що в дужках. Але в подальшому прикладі певно автор навмисне виніс у дужки прислівник, який сам по собі не є парантезом, і надає йому більшого акценту, ніж це можна було б зробити комами:

Se non c'è del vino, e l'avventore viene tratto in inganno da un segno che si riferisce a qualcosa che non è il caso, allora il referente del segno è l'idea o l'immagine del vino che ha preso (erroneamente) forma nella mente del avventore [11:337].

Часто вставні слова, які оформлюються на письмі комами, а в італійській мові взагалі можуть не оформлюватися, в наукових есе У.Еко знаходимо у дужках:

Non erano lì dall'eternità come (forse) le radici quadrate e il teorema di Pitagora, ma ormai, dopo che sono state create dalla letteratura e nutrite dai nostri investimenti passionali, esse ci sono e con esse dobbiamo fare i conti.

Можна зустріти цілий окремий період, відокремлений від інших речень дужками:

[...] perché riflette dei raggi incidenti provenienti dal mio corpo. (Naturalmente il discorso vale anche se guardo allo specchio deformante il corpo altrui, ma è indubbio che tutta la faccenda diventa psicologicamente più interessante, narcisisticamente, se il corpo è il mio) [13:26].

І навіть часто трапляється окремо у дужках цифра, що вказує номер посилання на широкий коментар, винесений вниз сторінки: (39), (7). [12:146]. Довжина вставленого речення також спрямована на досягнення авторського наміру. У.Еко таким чином прагне якнайбільше поінформувати свого читача, дати просторе та експліцитне пояснення або донести додаткову інформацію у вигляді цілого коментаря на півсторінки і певно досягти більшої переконливості.

Найбільший перлокутивний ефект, стверджує Шемякіна Н. В., досягається зокрема виділенням вставного речення таким пунктуаційним знаком як тире, вживання якого мотивоване не тільки об'єктивно, але й суб'єктивно, тобто воно передає намір того, хто пише, а саме – вказує на інформативну значущість рематичного сегмента основного речення [6:155]. Наприклад:

Il linguista deve dunque iniziare a elaborare una serie di ipotesi analitiche che lo portano a costruirsi un manuale di traduzione – che dovrebbe corrispondere a un intero manuale non solo di linguistica, ma anche di antropologia culturale [9:38].

У.Еко в межах одного періоду для виділення складних синтаксичних конструкцій, інформаційно та експресивно забарвлених, може вдаватися до використання як тире так і дужок:

Salvo che avrà anche quella di non gradire gli amplessi femminili (cosa su cui i maomettani avrebbero dissentito); e inoltre – accenno che non funziona né per maomettani né per ebrei – l'Anticristo, pur essendo impurissimus, sedurra le genti predicando la sobrietà e la castità – col che Beato sembra piuttosto alludere a qualche eresia rigorita, magari neppure dei tempi suoi, ma combattuta da una delle sue fonti [11:256].

У прикладі жирним курсивом виділено складну парантезу всередині іншої, тож в одному реченні зустрічаємо всі три способи оформлення. Проте оформлена комами синтаксична конструкція, на відміну від попередніх, не є предикативною.

Часто зустрічаються такі “подвійні” складні парантези і в інших есе науковця:

Tuttavia le poetiche della nuova musica (e con esse l'arte contemporanea in genere – e infine tutti coloro che ritengono che l'arte contemporanea esprima imprescindibili esigenze della nostra cultura), rimproverano alla tradizione classica il fatto che anche queste novità formali e queste aspettative della sensibilità si organizzassero immediatamente all'interno di un nuovo mondo delle forme assuntive [...] [12:146].

Усі вищенаведені приклади підтверджують висновок Шемякіної Н. В. про функціональну значимість парантез: “слова автора виконують функцію інформування читача, вставні речення суб'єктивної та об'єктивної модальності виконують впливову функцію, вставлені речення вносять додаткову необхідну для читача інформацію” [6:199].

Нами був проведений кількісний підрахунок вживання У. Еко парантезних слів і синтаксичних структур, лише пунктуаційно виділених дужками та тире. Середньостатистичний показник становить 4, 5 внесень на сторінку основного тексту. При цьому всього на сторінці тексту науковця зазвичай вміщуються від 8 до 10 поширених речень.

У. Еко, дотримуючись сам класичних канонів побудови наукового тексту, навчає цьому й майбутніх науковців (посібник для студентів “Як написати дипломну роботу”). В його науково-гуманітарних текстах, як ми могли бачити, зустрічаються здебільшого характерні для даного регістра синтаксичні засоби – розгорнуті синтаксичні періоди, складносурядні та складнопідрядні речення, аналітичні конструкції тощо. Для наочності та підвищення впливовості власного мовлення мовець свідомо перериває, “порушує”

лінійні синтаксичні зв'язки [7:35]. Отже, Еко-науковець вдається, головним чином, до найтипівішого для наукового дискурсу прояву експресії – парантезу. Будучи людиною всебічно обізнаною, маючи енциклопедичні знання, У. Еко, прагне наблизити їх до масового читача, вдається до широких коментарів, частих уточнень і пояснень. При тому майже завжди наповнених елементами суб'єктивної модальності: експресивності та оцінності. Тексти наукових есе У. Еко рясніють авторськими включеннями із використанням експресивних засобів вираження. Вибір мовних одиниць підпорядковується авторському “я” і має контактну-установчу функцію. Все це насичує його наукові есе авторською індивідуальністю.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження становить підґрунтя для подальшого ширшого вивчення граматичних та лексико-граматичних явищ виявлення авторської модальності У. Еко в текстах його наукових есе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля–К., 2008. – 712 с. 2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля–К., 2011. – 844 с. 3. Охріменко В. І. Смысловая структура модальных единиц: [монографія] / Валерія Ігорівна Охріменко. – К.: Логос, 2011. – 403 с. 4. Валгина Н. С. Теория текста / Нина Сергеевна Валгина. – М.: Логос, 2003. – 278 с. 5. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): дис. ... учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Алла Дмитриевна Белова; Киевск. нац. ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 1998. – 443 с. 6. Шемякіна Н. В. Авторська репрезентація у мові сучасної французької преси (структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Наталія Володимирівна Шемякіна; Київськ. держ. лінгвіст. ун-т. – К., 2000. – 227 с. 7. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка): [учебн. пособие] / Ольга Викторовна Александрова. – М.: Высшая шк., 1984. – 211 с. 8. Алисова Т. Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка: семантическая и грамматическая структура простого предложения / Алисова Татьяна Борисовна. – [2-е изд.]. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 296 с. (Языки народов мира).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Eco U. Dire quasi la stessa cosa / Umberto Eco. – [5-a ed.]. – Milano: Bompiani, 2004. – 391 p. 10. Eco U. Sulla letteratura / Umberto Eco. – [1-a ed.]. – Milano: Bompiani, 2003. – 364 p. 11. Eco U. Dall'albero al labirinto. Studi storici sul segno e l'interpretazione / Umberto Eco. – [1-a ed.]. – Milano: Bompiani, 2007. – 575 p. 12. Eco U. Opera aperta. Forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee / Umberto Eco. – [6-a ed.]. – Milano: Bompiani, 2004. – 308 p. 13. Eco U. Sugli specchi e altri saggi. Il segno, la rappresentazione, l'illusione, l'immagine / Umberto Eco. – [4-a ed.]. – Milano: Tascabili Bompiani, 2004. – 376 p.